

Василь Яцій

ДО ПОХОДЖЕННЯ ДЕЯКИХ УКРАЇНСЬКИХ ПРИЗВИЩ

У мовній практиці різних регіонів України та зарубіжжя трапляються українські прізвища, етимологія яких непрозора й вимагає ґрунтовного аналізу.

Нежид — сучасний антропонім на Харківщині (Книга скорботи України: Харківська область. — Х., 2005. — Т. 2. — С. 125). На перший погляд, *Нежид* — звичайна особова назва, проте вона вирізняється структурно-семантичними особливостями. Походження антропоніма *Нежид* неоднозначне: по-перше, його можна кваліфікувати як онім відпрізвиськового утворення, що історично постав на основі заперечної частки *Не-* ← *не-* та компонента *Жид* (співвідносне з д.-руськ. «пан Михалко *Жидь* Ганусовъ зять...»; укр. (закарп.) *Zsid Miklus*; Чучка П. Прізвища закарпатських українців: Історико-етимологічний словник. — Львів, 2005. — С. 224), апелювативний відповідник якого широко представлений не тільки в українській (пор., зокрема, *жид* ‘єврей, жид’ (Словник Грінченка. — Т. 1. — С. 483), ‘єврей’, ‘образлива назва єврея’; СУМ. — Т. II. — С. 528), а й в інших слов’янських (пор., наприклад, рос. *жид*, блр. *жыд*, болг. *жид*, пол. *Żyd*, чеськ., слвц. *Žid* та ін.) мовах.

По-друге, антропонім *Нежид* може бути пов’язаним із існуючою загальною назвою *нежид* (що походить від **nežidь*), фонетично модифіковані варіанти якої засвідчені як в українській, так і в російській мовах, що й доводять лексикографічні джерела. Доказом цього є ряд лексем: укр. *нежид* ‘ненажерливість, ненаситність’ (Желехівський Є., Недільський С. Мало-русько-німецький словар. — Т. 2. — С. 510; далі — Желехівський, Недільський), *нежидь* ‘забаганка, лінощі’, *нежідь* ‘жадоба, хтивість’, рос. *нежить* ‘примхлива, розбещена людина’ (докладніше див.: ЕСУМ. — Т. 4. — С. 65) та ін.

Отже, для прізвища *Нежид* лінгвістично обґрунтовані вірогідні два варіанти утворення: а) від прізвиська *Нежид*, яке утворилося від заперечної частки *Не-* ← *не-* та основи *Жид* ← *жид*; б) онімізація відповідної загальної назви *нежид*, за-

свідченої в українській та російській мовах зі значенням *‘нетерпляча людина, яка не здатна чекати на кого- чи що-небудь’.

Ошарова, ж. — сучасний антропонім у м. Києві (Ювіляри України: Події та особистості ХХІ століття. — К., 2007. — Вип. 1. — С. 235). До цього прізвища долучаємо ще відтопонімі похідні на *-ськ-ий* — *Ошарський, Ошаровский* (Редько Ю. Словник сучасних українських прізвищ. — Львів, 2007. — Т. 2. — С. 777; далі — Редько; Справочник квартирних телефонів г. Києва. — К., 1976. — С. 589), а також російські фонетично модифіковані похідні *Ашаренков, Ашарин, Ашаринов, Ашарчук*, білоруське *Васароў* (із протетичним *В-*) (Козлова Р. М. Славянская гидронимия. Праславянский фонд. — Минск, 2006. — Т. IV. — С. 207), сибірське *Ошаров* (портал «ВСП.ru»), польські *Oszar, Oszarska* (похідне зі *-sk-*) ж. (Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych. — Kraków, 1993. — Т. VII. — S. 121; далі — SN) та ін.

Пропоновану особову назву *Ошарова* варто, найімовірніше, розглядати як онімний дериват із формантом належності *-ов-а*. Твірною основою цього особового найменування став антропонім **Ошар* (генетично споріднений із первісною формою **О(б)саръ*), який потрапив свого часу до кола наукових досліджень білоруської вченої Р. Козлової. Дослідниця розглядає цей онім у контексті тих власних назв, які дериваційно мотивовані апеллятивами — похідними від префіксальних дієслів. Відтак до аналогічних загальних назв доцільно, на нашу думку, віднести укр. *ошара* ‘обірванець’, яке укладачі ЕСУМ схильні вважати запозиченням із російської мови. Аргументуючи версію українських дослідників про так звану міграцію досліджуваного слова, раціональним буде, безперечно, доповнення цього твердження відповідним російським матеріалом, як-от: *ошара* ‘людина, яка все пропиячила, розтринькала’, ‘зłodий’ (Опыт областного великорусского словаря, изданный Вторым отделением Императорской академии наук. — СПб., 1852. — С. 150), ‘крадій, зłodюжка, п’яница, швендя й обідранець; шахрай, який обдирає п’яниць у шинках’ (Даль В. Толковий словарь живого великорусского языка. — М., 1955. — Т. 2. — С. 632, 778), діал. *ошар* — одне з лексичних значень якого широко представлене у російських говорах: курськ. *ошара* ‘людина, яка

все розтринькала, промарнотратила, опустилася до злиднів; голодранець, волоцюга, крадій'; воронезьк. 'неохайна, в обшарпаному одязі людина', 'розпусна людина'; в'ятськ. 'нечесний торговець; гендляр'; орловськ. 'той, хто обдурює, шахрай'; воронезьк. 'людина, яка живе за рахунок іншої'; смоленськ. 'груба й брутальна людина, бешкетник, скандаліст' та ін. (Словарь русских народных говоров. — Ленинград, 1990. — Вып. 25. — С. 79; далі — СРНГ). До сказаного варто додати також рос. діал. перм. *осаривать* 'смітити, забруднювати', *осариваться* 'обсипатися' (СРНГ, 23, 353), первісна форма якого — **o(b)sariti*.

Отже, сучасне київське прізвище *Ошарова* — це суфіксально ускладнений дериват, який генетично продовжує первинне пл. **O(b)sarъ* ← **o(b)sarъ* (цією одиницею доповнюємо реєстр праслов'янського словника) і має значення *'голодранець, волоцюга, крадій, шахрай, п'яниця тощо'.

Водночас до вказаних онімів та їхніх відповідників-загальних назв можна, вочевидь, додати чимало семантичних аналогів досліджуваної особової назви **Ошар*, які засвідчені в історичному та сучасному українському антропоніміконі: д.-руськ. *Злодѣй*, сучасні укр. *Волоцюга, Голодрига, Злодій, Злодюжко, Шарпило, Шахрай* тощо (Редько, 1, 167, 225, 403; 2, 1188, 1190; Худаш М. Л. З історії української антропонімії. — К., 1977. — С. 220).

Падко — сучасне українське прізвище у США (Holutiak-Hallick Stephen P. Jr. Dictionary of Ukrainian Surnames in the United States. — Georgia, 1994. — S. 311); сюди ж — *Падковський* (відтопонімне похідне на *-ськ-ий*) (Редько, 2, 782), ст.-пол. *Padko* та похідні *Padkowiak, Padkowski* (Rymut K. Nazwiska polaków: Słownik historyczno-etymologiczny. — Kraków, 2001. — Т. II. — S. 198), пол. *Padko*, ускладнені суфіксами *Padkowiak, Padkowski* (SN, VII, 155) тощо.

Прізвище *Падко*, на нашу думку, може мати кілька варіантів походження:

1) суфіксальне утворення на *-к-о* від очевидної твірної особової назви *Пад*, потенційність якої засвідчує блр. *Пад* (Бірыла М. В. Беларуская антрапанімія: Уласныя імёны, імёны-мянушкі, імёны па бацьку, прозвішчы. — Мінск, 1966. —

С. 242), похідне на *-ew* у польському «*Padew — wieś...*» (Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. — Warszawa, 1886. — Т. VII. — S. 815), що виводиться з антропоніма **Padzь*. Як структурно-семантичну паралель пор. *Андраш/к-о*, *Баран/к-о*, *Бігун/к-о*, *Вась/к-о*, *Дор/к-о*, *Дуд/к-о*, *Олай/к-о*, *Пан/к-о*, *Ріш/к-о*, *Смеріч/к-о*, *Фулич/к-о* та ін.;

2) лексико-семантичний дериват від загальної назви *падко*. На користь цієї версії утворення вказує відповідний фактичний матеріал: наприклад, *падко* у вигукові *падку мій*; суфіксально ускладнене з *-оньк-* *падонько* ‘доля (нешасна)’, **падок* ‘доля (те, що випало)’, ‘випадок’ (ЕСУМ, 4, 252), гуц. *падку* (*падоньку*, *падочку*) ‘вигук здивування, страху, горя’ (Гуцульські говірки: Короткий словник. — Львів, 1997. — С. 143; далі — ГГ; Негрич М. Скарби гуцульського говору: Березові. — Львів, 2008. — С. 128) та ін. Викликає зацікавлення також рос. діал. псков. *падко*, однак воно має значення ‘привабливо, принадливо’ (СРНГ, 25, 131). Помітно, що ці загальні назви віддієслівного походження. Щодо цього пор., зокрема, укр. *падкати* ‘бідкатися’ (Желехівський, Недільський, 2, 596), діал. бук. *падкати* ‘клопотатися, піклуватися’ (Словник буковинських говірок. — Чернівці, 2005. — С. 376), гуц. *падкатиси* ‘бідкатися, журитися’, ‘клопотатися’ (ГГ, 143). Підтримуємо думку укладачів ЕСУМ про те, що значення ‘клопотатися’ у наведених регіоналізмах розвинулося на основі іншого значення — ‘бідкатися’ (**критати падку*) і могло бути підтримане значенням дієслова *упадати* ‘турбуватися; домагатися прихильності’.

Проаналізувавши українські антропоніми *Нежид*, *Ошарова* й *Падко*, можна зробити такі висновки:

1) власні назви *Нежид* і *Падко* можуть мати два варіанти походження: твірний антропонім + афікс або лексико-семантичне утворення від наявних у мові відповідників-загальних назв;

2) реконструйовані праформи наведених власних назв (зокрема **nežidь* та **o(b)sarь*) вказують на їхнє праслов’янське походження, що й підтверджує велика кількість співвідносного слов’янського онімного фактичного матеріалу.